

Рослинність Тарутинського степу (Одеська обл.) та проблеми її охорони

Людмила Павливна ВАКАРЕНКО
ДМИТРО ВАСИЛЬОВИЧ ДУБИНА

ВАКАРЕНКО Л.П., ДУБИНА Д.В. (2013). **Рослинність Тарутинського степу (Одеська обл.) та проблеми її охорони.** *Чорноморськ. бот. ж.*, 9 (2): 283-291.

Наводяться результати досліджень рослинності колишнього Тарутинського військового полігону (пл. 24521,19 га). Вперше створена геоботанічна карта його території як основа для подальшого моніторингу фіторізноманіття. Наводиться характеристика основних синтаксонів рослинності та особливостей їх динаміки. Специфічними рисами рослинності території є переважання за зайнятими площами угруповань формації *Bothriochloeta ischaemi*. Спостерігається досить швидке збільшення площ, зайнятих угрупованнями формацій *Stipeta lessingiana* та *Stipeta capillata*, що свідчить про активні відновлювальні процеси. Обґрунтовується природоохоронна цінність території та необхідність заповідання Тарутинського степу (пл. 5200 га) в ранзі регіонального ландшафтного парку.

Ключові слова: степова рослинність, сукцесія, геоботанічна карта, регіональний ландшафтний парк

ВАКАРЕНКО L.P., DUBINA D.V. (2013). **The vegetation of Tarutinskyi steppe (Odessa oblast') and problems of its protection.** *Chornomors'k bot. z.*, 9 (2): 283-291.

Results are presented of the vegetation study of the former Tarutinskyi military polygon (sq. 24521,19 ha). For the first time ever a vegetation map has been compiled, setting the ground for further monitoring of the vegetation. Information is given upon the main syntaxa of vegetation on the site, their dynamics. A specific of the vegetation of the territory is the predomination of the plant communities *Bothriochloeta ischaemi*. Rather quick increase the territories occupied by the *Stipeta lessingiana* and *Stipeta capillata* communities are observed, that means of the active processes of steppe restoration. Nature value of the Tarutinskyu steppe and a necessity of its conservation as the regional landscape park (sq. 5200 ha) have been substantiated.

Key words: steppe vegetation, succession, geobotanical map, regional landscape park

ВАКАРЕНКО Л.П., ДУБИНА Д.В. (2013). **Растительность Тарутинской степи (Одесская обл.) и проблемы ее охраны.** *Черноморск. бот. ж.*, 9 (2): 283-291.

Приведены результаты исследований растительности бывшего Тарутинского военного полигона (пл. 24521,19 га). Впервые составлена геоботаническая карта, которая является основой для дальнейшего мониторинга фиторазнообразия. Дается характеристика основных синтаксонов растительности и особенностей их динамики. Спецификой растительного покрова территории является то, что большие площади занимают сообщества формации *Bothriochloeta ischaemi*. Наблюдается достаточно быстрое увеличение территорий, занятых сообществами *Stipeta lessingiana* и *Stipeta capillata*, что свидетельствует об активных восстановительных процессах. Обосновывается природоохранная ценность территории и необходимость заповедания Тарутинской степи (пл. 5200 га) в ранге регионального ландшафтного парка.

Ключевые слова: степная растительность, сукцессия, геоботаническая карта, региональный ландшафтний парк

26 квітня 2012 року сесією Одеської обласної ради було прийнято рішення про створення на півдні Бессарабії ландшафтного заказника місцевого значення «Тарутинський степ», площею 5200 га. Цим рішенням було завершено багаторічну працю зі збереження унікального степового масиву, в якій брали участь науковці, державні службовці, громадські природоохоронні організації, представники місцевих органів самоврядування та адміністрації. Безперечно, включення цієї території до природно-заповідного фонду України є дуже важливою подією, хоча наданий їй природоохоронний статус, на думку авторів статті, є заниженим. Проте в літературі [PARNIKOZA, BOREYKO, 2012] розв'язана дискусія про те, що заказник є більш ефективним інструментом для збереження природної території, ніж регіональний ландшафтний парк, з чим автори статті не погоджуються.

В роботі дається аналіз ситуації з охороною степової рослинності в Україні, висвітлюються питання значущості формування мережі природно-заповідних об'єктів регіону та дається характеристика рослинності колишнього Тарутинського військового полігону в аспекті її охорони.

За даними всесвітнього центру природоохоронного моніторингу (World Conservation Monitoring Centre, WCMC), більше ніж 40% трав'янистих екосистем помірного поясу знищено внаслідок інтенсивного господарського використання, і лише 5,5% цього біому забезпечено захистом [PERT, 2008]. Українські степи, які колись займали близько 40% сучасної території держави, за оцінками різних авторів збереглися менш ніж на 3% їх колишньої площі. З них забезпечено захистом лише близько 1%. Степові екосистеми України надзвичайно змінені та фрагментовані, вже відсутні степові біотопи, площа яких дозволяла б відновити притаманні їм популяції диких тварин. В.С. Ткаченко [ТКАЧЕНКО, 2003] довів, що сучасний стан степів жахливий, і їх майбутнє, незважаючи на всі природоохоронні заходи, що здійснюються в державі, залишається тривожним. Наприкінці минулого і на початку нового століття в Україні господарське використання окремих територій степової зони було значно зменшено, а подекуди й повністю припинено. В цих районах степова рослинність поступово відновлює свої позиції. Автори досліджували відновлювальні процеси на колишніх деградованих пасовищах південних та південно-східних регіонів України [VAKARENKO, MOSYAKIN, 1999]. Проте в сучасних умовах розвитку приватизаційних процесів в сферу використання знову залучаються всі наявні ділянки з останніми залишками природної рослинності, в т.ч. й території колишніх військових полігонів. Останні, незважаючи на досить інтенсивне і специфічне використання, у багатьох випадках залишаються осередками збереження природної рослинності і є резервом для створення нових природно-заповідних об'єктів [PARNIKOZA, 2008]. Наприклад, на землях колишнього Трехізбенського полігону у 2008 році створено нову філію Луганського природного заповідника.

Яскравим прикладом втрат і здобутків на шляху збереження степового біорізноманіття в Україні є територія колишнього військового полігону у Тарутинському районі Одеської області. Цей полігон, площею 24521,19 га, було створено у 1946 році. До його складу увійшли землі сільськогосподарського призначення, а також кількох відселених після цього створення сіл. Тут здійснювалися військові навчання, а господарське використання території (переважно випас та сінокосіння) було припинено. Наприкінці 90-х років минулого століття інтенсивність використання полігону військовими поступово зменшувалася, і у 2005 році було прийнято рішення про його ліквідацію. Після цього близько 11 тис. га земель були передані військовому радгоспу "Чорноморський", і розорані 9400 га перейшли до складу земель запасу сільради с. Весела Долина Тарутинського району, а також частково передані у використання різним суб'єктам господарської діяльності за договорами оренди як пасовища та сінокоси.

У 2005 році автори статті здійснили перше геоботанічне дослідження території колишнього полігону і встановили її унікальність з огляду на багатство фітобіоти та значущість для розбудови екомережі регіону. Повторні (2007–2008 рр.) дослідження просторового розподілу рослинності колишнього полігону та її динаміки дозволили створити геоботанічну карту цієї території як основу подальшого моніторингу рослинності та опрацювати питання охорони.

Методика

Дослідження рослинності здійснювалися загальноприйнятими геоботанічними польовими методами [YAROSHENKO, 1961]. Основою для створення карти рослинності Тарутинського полігону слугували космічні знімки у видимому діапазоні, зареєстровані у координатній системі «Пулково-42», та карти землекористування. Попереднє визначення меж геоботанічних виділів проводилося на основі візуального аналізу космічних знімків, подальша актуалізація та уточнення відбувалися за даними маршрутного геоботанічного картування. Створення шарів електронної карти, реєстрація та класифікація виконувалася за допомогою програмного продукту ArcGis 9.2.

Результати досліджень та їх обговорення

Досліджувана територія розташована на північному схилі Молдавської височини. За геоботанічним районуванням України [ГЕОБОТАНІЧНЕ..., 1977] вона відноситься до Бородінського геоботанічного району Молдавського геоботанічного округу смуги різнотравно-типчаково-ковилових степів Європейсько-Азіатської степової області.

Територія полігону являє собою почленовану річковими долинами та балками рівнину. Через неї протікає р. Чага з притоками Чебану і Фрумушика, а також Чилігідер і Сарата. Більшість річок влітку пересихають.

Грунтоутворюючою породою є карбонатні важко суглинисті леси. У ґрунтовому покриві панують чорноземи звичайні, мало та середньо гумусовані важко-суглинисті в комплексі з середньо й дуже змитими. У долинах річок поширені лучні солонцюваті й лучно-чорноземні глибоко солонцюваті ґрунти.

Флора досліджуваної території нараховує 658 видів судинних рослин, що відносяться до 280 родів і 58 родин і за співвідношенням видів, родів і родин репрезентативно представляє флору степів регіону. Для порівняння, флора Південної Бессарабії нараховує 1826 видів, що відносяться до 670 родів і 145 родин [VASYLIEVA, KOVALENKO, 2003]. У складі флори представлені степові, лучні, деревно-чагарникові види, а також досить значна кількість бур'янових, серед яких вирізняється група адвентивних видів. Особливої уваги заслуговує низка видів, занесених до Червоної книги України [CHERVONA..., 2009] – *Stipa capillata* L., *S. lessingiana* Trin. & Rupr., *S. pennata* L., *Pulsatilla nigricans* Stoerck, *Astragalus dasyanthus* Pall., *Ornithogalum oreoides* Zahar., *Crocus reticulatus* Steven ex Adams, *Bulbocodium versicolor* (Ker Gawl.) Spreng.

У рослинному покриві переважають бородачеві степи формації *Bothriochloeta ischaemi*, менш поширеними є ковилові угруповання формацій *Stipeta lessingiana* та *Stipeta capillatae*. Угруповання інших формацій (*Festuceta sulcatae*, *Agropyroneta pectiniformae*, *Artemisieta boschiakiana*, *Elytrigieteta repentis* тощо) займають значно менші ділянки. Незначні площі займають зарості чагарників, насадження *Robinia pseudoacacia*, залишки лісової рослинності та садів, які розміщуються на схилах або по днищах балок.

Ступінь збереженості природних комплексів в цілому достатньо високий. Після ліквідації полігону головним антропогенним фактором, під дією якого перебуває

рослинність території, є пасквальний різного ступеня інтенсивності. На окремих територіях його помірний вплив сприяє відновленню корінної степової рослинності.

На геоботанічній картосхемі (рис. 1) відображена сучасна просторова диференціація рослинності. Основними одиницями картування виступають формації та комбінації асоціацій. Це зумовлено мозаїчністю будови рослинного покриву, дрібноконтурністю окремих асоціацій та розмитістю їх меж, що є наслідком активних відновлювальних процесів.

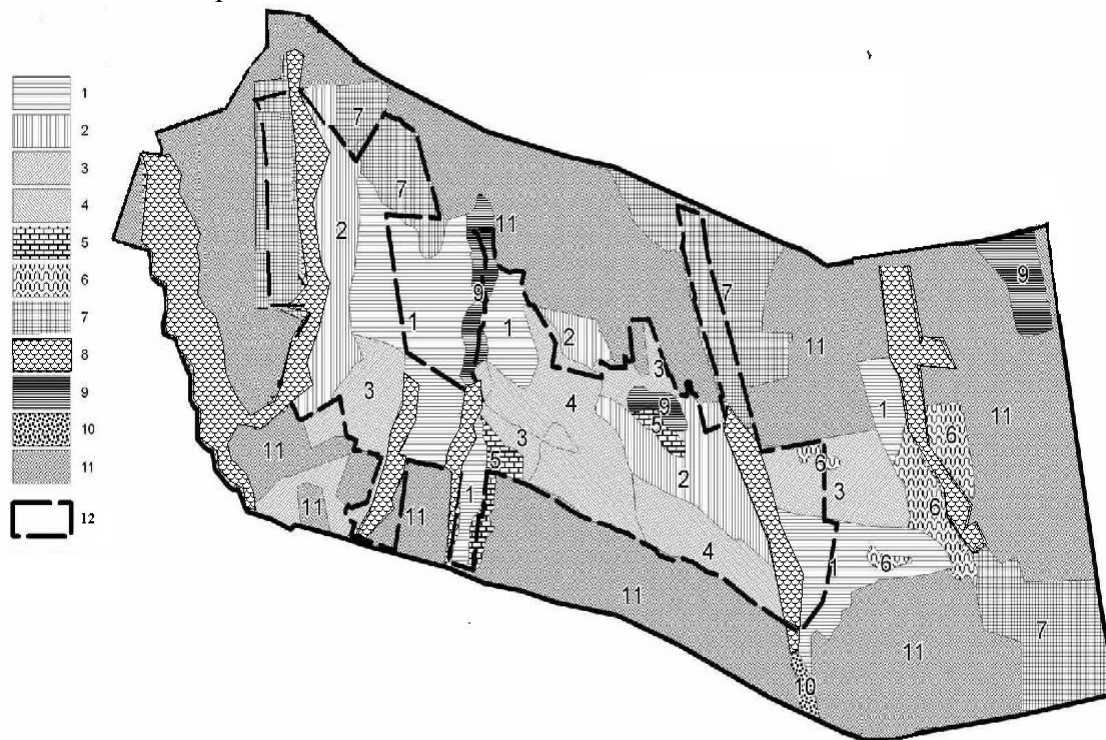

Рис.1. Картосхема рослинності території колишнього Тарутинського військового полігону.

1 – угруповання *Botriochloetum (ischaemi) purum* в комплексі з *Botriochloetum (ischaemi) poosum (angustifoliae)* та *Botriochloetum (ischaemi) stiposum (lessingianae)*; 2 – *Botriochloetum (ischaemi) poosum (angustifoliae)* в комплексі з *Stipetum (lessingianae) botriochlosum (ischaemi)*; 3 – *Stipetum (capillatae) botriochlosum (ischaemi)* в комплексі з *Botriochloetum (ischaemi) purum*; 4 – *Botriochloetum (ischaemi) astragalosum (onobrychis)*; 5 – *Stipetum (lessingianae) botriochlosum (ischaemi)* в комплексі з *Stipetum (lessingianae) stiposum (capillatae)*; 6 – *Botriochloetum (ischaemi) festucosum (valesiacaе)* в комплексі з *Festucetum (valesiacaе) poosum (angustifoliae)*; 7 – рослинність деградованих пасовищ з переважанням *Elytrigia repens*, *Artemisia austriaca* та *Galium humifusum*; 8 – рослинність балок з окремими деревами або їх групами та заростями *Elytrigia repens* і *Galium humifusum* (днище) і угрупованнями *Botriochloetum (ischaemi) poosum (angustifoliae)* (схили); 9 – насадження *Robinia pseudoacacia*, *Fraxinus excelsior*, *Malus domestica*, *Armeniaca vulgaris* троцю; 10 – водойми; 11 – орні землі; 12 – межі заказника «Тарутинський степ».

Fig. 1. Map of the area of the former Tarutinskiy military polygon.

1 – community *Botriochloetum (ischaemi) purum* in complex with *Botriochloetum (ischaemi) poosum (angustifoliae)* and *Botriochloetum (ischaemi) stiposum (lessingianae)*; 2 – *Botriochloetum (ischaemi) poosum (angustifoliae)* in complex with *Stipetum (lessingianae) botriochlosum (ischaemi)*; 3 – *Stipetum (capillatae) botriochlosum (ischaemi)* in complex with *Botriochloetum (ischaemi) purum*; 4 – *Botriochloetum (ischaemi) astragalosum (onobrychis)*; 5 – *Stipetum (lessingianae) botriochlosum (ischaemi)* в комплексі з *Stipetum (lessingianae) stiposum (capillatae)*; 6 – *Botriochloetum (ischaemi) festucosum (valesiacaе)* in complex with *Festucetum (valesiacaе) poosum (angustifoliae)*; 7 – vegetation of degraded pastures with dominance of *Elytrigia repens*, *Artemisia austriaca* and *Galium humifusum*; 8 – vegetation of ravines with sparse tree stands and groups of vegetation consisting of *Elytrigia repens* і *Galium humifusum* (bottom) and communities *Botriochloetum (ischaemi) poosum (angustifoliae)* (slopes); 9 – artificial plantations of *Robinia pseudoacacia*, *Fraxinus excelsior*, *Malus domestica*, *Armeniaca vulgaris* etc.; 10 - water bodies; 11 – farm land; 12 – boundaries of the reserve “Tarutinskiy Step”.

Переважаючими за площами, як вже зазначалося, на території колишнього полігону є угруповання формації *Bothriochloeta ischaemi*. Хоча домінант – бородач звичайний (*Bothriochloa ischaemum* (L.) Keng) – і має широкий географічний та ценотичний ареали, його угруповання залишаються ще недостатньо дослідженими.

За літературними даними [DZYBOV, LAPENKO, 2003] бородачеві степи можуть мати як первинні, так і вторинні їх варіанти. Це пов'язане з особливостями екології едифікаторного виду і його приуроченості до порушених субстратів. Наприклад, у передгір'ях та низькогір'ях Північного Кавказу бородачеві угруповання є широко поширеними на щербенистих схилах та інших ектопах, на яких рослинний покрив не сформований або знищений [SHIFFERS, 1953]. Так, на крихких продуктах вивітрювання гірських порід бородач звичайний формує спочатку розріджені піонерні, а потім й зімкнуті різнотравно-бородачеві угруповання. Вторинні бородачеві угруповання формуються переважно на місці зональних степів, знищених внаслідок інтенсивного випасу і є суцесійною ланкою їх відновлення.

На території колишнього Тарутинського полігону бородачеві угруповання, без сумніву, є вторинними. Їх формування було спричинене специфічним впливом діяльності військових (пересування важкої техніки та значної кількості людей, порушення ґрунту вибухами снарядів тощо) на зональні степові угруповання. Зараз є можливість спостерігати відновлювальні процеси, які, на нашу думку, мають привести до зменшення ценотичної ролі *Bothriochloa ischaemum* і збільшення – зональних степових домінантів. Сьогодні бородачеві степи полігону відзначаються високим ценотичним різноманіттям. Вони представлені угрупованнями асоціацій *Bothriochloetum (ischaemi) purum*, *Bothriochloetum (ischaemi) poosum (angustifoliae)*, *Bothriochloetum (ischaemi) stiposum (lessingiana)*, *Bothriochloetum (ischaemi) astragalosum (onobrychis)*, *Bothriochloetum (ischaemi) bromopsidosum (ripariae)*, *Bothriochloetum (ischaemi) festucosum (valesiaca)*, *Bothriochloetum (ischaemi) stiposum (capillatae)*. Бородач звичайний виступає також співдомінантом угруповань інших формацій – *Stipetum (capillatae) bothriochlosum (ischaemi)*, *Stipetum (lessingiana) bothriochlosum (ischaemi)*, *Festucetum (valesiaca) bothriochlosum (ischaemi)* тощо.

Травостій бородачевих степів досить щільний: 70–90%, одноярусний. Проективне покриття *Bothriochloa ischaemum* коливається від 40 до 90%. Флористичне багатство бородачевих угруповань полігону знаходиться в прямій залежності від стану земель, на яких відбувалося їх формування. На найменш порушених ділянках, на яких збереглися ценоелементи зональних степів, сформувалися флористично досить багаті угруповання, в яких співдомінантами (з покриттям від 20 до 50%) виступають *Poa angustifolia* L., *Stipa lessingiana*, *S. capillata*, *Festuca valesiaca* Gaudin, *Astragalus onobrychis* L. та *Bromopsis riparia* (Rehman) Holub. До їх складу входять типові види степового різнотрав'я – *Galium ruthenicum* Willd., *Potentilla argentea* L., *Linum tenuifolium* L., *Teucrium polium* L., *Artemisia austriaca* Jacq., *Echium biebersteinii* Lacaita, *Adonis wolgensis* Steven, *Salvia nutans* L., *S. nemorosa* L., *Thalictrum minus* L., *Poterium polygamum* Waldst. & Kit. тощо. Загалом у складі цих угруповань відмічено 68 видів.

На ділянках з повністю знищеним рослинним покривом та сильно порушеним верхнім шаром ґрунту сформувалися флористично найбідніші угруповання асоціацій *Bothriochloetum (ischaemi) purum* та *Bothriochloetum (ischaemi) stiposum (capillatae)*, у складі яких виявлені види, стійкі до антропогенного впливу – *Artemisia austriaca*, *Kochia prostrata* (L.) Schrad., *Consolida paniculata* (Host) Schur, *Falcaria vulgaris* Bernh. тощо. Загалом тут зафіксовано лише 11 видів.

Особливістю бородачевих угруповань полігону є значна участь у їх складі представників родини бобових, зокрема *Astragalus onobrychis* (до 60%), *A. dasyanthus*, *A. austriacus* Jacq., *Onobrychis arenaria* (Kit.) DC. (5–10%), *Vicia tetrasperma* (L.) Schreb. (до 10%), *Lathyrus tuberosus* (до 20%), *Coronilla varia* (до 20%), *Medicago romanica* (10–15%), *M. minima* (L.) Bartal. (5–20%), *Caragana frutex* (L.) K. Koch тощо. Перший з цих

видів виступає співдомінантом асоціації *Botriochloetum (ischaemi) astragalosum (onobrychis)*, яка на плакорній частині полігону займає досить великі площі. Проективне покриття *Asragalus onobrychis* тут дуже високе і коливається від 40 до 60%, на початку літа він утворює яскравий рожево-фіолетовий аспект. Такий експансивний розвиток цього виду зумовлений, на нашу думку, особливостями мікрорельєфу території, а саме наявністю численних неглибоких знижень (порушення ґрунту внаслідок вибухів снарядів), в яких склалися оптимальні для нього умови. Експансія, хоча й не така активна, *Asragalus onobrychis* на початкових стадіях відновлювальної сукцесії відмічалася нами [VAKARENKO, MOSYAKIN, 1999] також на деградованих пасовищах в Донецькій і Запорізькій областях.

Припинення діяльності військових і помірний вплив інших антропогенних факторів – пасквального, фенісіціального та пірогенного на степові угруповання спричинили суттєві позитивні зміни. За досить короткий часовий проміжок (2005–2008 рр.) помітно зросла ценотична різноманітність степової рослинності і набули поширення угруповання формацій *Stipeta capillatae* та *Stipeta lessingianaе*.

Угруповання формації *Stipeta capillatae* на досліджуваній території трапляються фрагментарно, займають значно менші площі, ніж попередні, і представлені асоціаціями *Stipetum (capillatae) bothriochlosum (ischaemi)* та *Stipetum (capillatae) purum*. Угруповання останньої асоціації представлені спорадично у західній частині колишнього полігону і займають незначні за площею ділянки. *Stipa capillata* має широку екологічну амплітуду і відзначається стійкістю до різних видів антропогенного впливу, що дозволяє їй досить швидко відновлювати свої угруповання на досліджуваній території і конкурувати з бородачем звичайним. Угруповання *Stipeta capillatae* однарусні, їх загальне проективне покриття дорівнює 70–90%. Проективне покриття домінанта *Stipa capillata* коливається від 40 до 70%, а співдомінанта *Brachypodium pinnatum* – від 30 до 10%. Дані угруповання формуються на ділянках, що зазнали значного антропогенного пресу, тому флористичний склад травостою досить збіднений, тут зростають *Poa angustifolia*, *Salvia nutans*, *S. austriaca* Jacq., *Thalictrum minus*, *Stachys recta* L., *Elytrigia repens* (L.) Nevski, *Potentilla astracanicа* Jacq., *Artemisia austriaca*, *Kochia prostrata*, *Consolida paniculata*, *Falcaria vulgaris* та деякі інші степові види. Загалом у складі угруповань формації виявлено 25 видів.

Угруповання формації *Stipeta lessingianaе* на досліджуваній території поширені досить широко, але частіше трапляються не окремими масивами, а невеликими ділянками з нестійкими межами в комплексі з іншими степовими угрупованнями. Вони представлені асоціаціями *Stipetum (lessingianaе) stiposum (capillatae)*, *Stipetum (lessingianaе) festucosum (valesiacaе)*, *Stipetum (lessingianaе) bothriochlosum (ischaemi)* та *Stipetum (lessingianaе) poosum (angustifoliae)*. *Stipa lessingiana* є одним із найпосухостійкіших видів ковила і, як і *Stipa capillata*, швидко відновлює свої позиції після припинення надмірних пасовищних навантажень, а на досліджуваній території – військової діяльності. Ковила Лессінга є едифікатором корінних угруповань, які збереглися на найменш порушених ділянках. Водночас вона формує і маловидові піонерні угруповання на порушеному субстраті схилів штучних горбів, а також активно вкорінюється в угруповання *Bothriochloa ischaemum*, змінюючи свою ценотичну роль від асектатора до домінанта. Загальне проективне покриття угруповань даної формації становить 60–70%. Травостій однарусний, в якому виділяються два-три висотні під'яруси. На досліджуваній території лесінгоковилові угруповання, у порівнянні з іншими, найбагатші за флористичним складом. Перший під'ярус (заввишки 60–90 см) утворюють *Stipa capillata* L., *Bromopsis riparia*, *Brachypodium pinnatum*, *Salvia nutans*, *Centaurea adpressa* Ledeb., *Galium ruthenicum*, *Euphorbia sequierana* Neck., *Pastinaca clausii* (Ledeb.) M. Pimen., *Phlomis tuberosa* L., *Ph. pungens* Willd., *Sisymbrium polymorphum* (Murray) Roth тощо. Інколи у його складі поодинокі трапляється *Stipa pennata*, що свідчить про можливість відновлення зональних

угруповань з домінуванням цього виду. До другого під'ярусу (заввишки 30–60 см) входять домінант *Stipa lessingiana* та злаки *Poa angustifolia*, *Festuca valesiaca*, *Koeleria cristata* (L.) Pers., *Melica transsilvanica* Schur і види степового різнотрав'я – *Astragalus onobrychis*, *Melilotus officinalis* (L.) Pall., *Medicago romanica*, *Salvia nemorosa*, *S. aethiopsis* L., *S. austriaca*, *Chondrilla graminea* M.Bieb., *Dianthus lanceolatus* Steven ex Rchb., *Marrubium praecox* Janka тощо. В третьому під'ярусі (заввишки до 30 см) звичайними є *Herniaria glabra* L., *Thymus marschallianus* Willd., *Convolvulus lineatus* L., *Carex supina* Willd. ex Wahlenb., *Medicago minima*, *Androsace elongata* L. тощо. У складі угруповань формації налічується загалом 57 видів.

Угруповання формації *Stipeta capillatae* та *Stipeta lessingiana* занесені до Зеленої книги України [ZELENA..., 2009].

Відмітимо, що на даному етапі сукцесії на полігоні відсутні угруповання зі сформованим чагарниковим ярусом, проте подекуди трапляються поодинокі кущі *Caragana frutex*. В подальшому, за умови відсутності або недостатності випасу, можна очікувати експансії цього виду.

Особливістю степів досліджуваної території є незначна представленість зонального степового виду *Festuca valesiaca* у складі угруповань, що пов'язано, на нашу думку, зі значним механічним порушенням верхнього шару ґрунту. Угруповання *Stipetum (lessingiana) festucosum (valesiaca)* та *Festucetum (valesiaca) poosum (angustifolia)* були відмічені лише в кількох місцях у східній частині полігону.

Слід відзначити, що на північно-західній частині полігону розпочалося інтенсивне випасання вівців. На цих ділянках напрямок сукцесії степової рослинності змінився і за короткий термін бородачеві угруповання деградували до стадії збоїв.

На давніших перелогах, які зараз використовуються як пасовища, сформувався травостій з переважанням *Elytrigia repens*, *Artemisia austriaca* та *Galium humifusum* Vieb. В балках річок, які влітку пересихають, представлені угруповання справжніх та засолених лук. Останні трапляються частіше і представлені угрупованнями формацій *Elytrigietum elongatae*, *Tripolietum vulgare*, *Bolboschoenetum matitimi*.

З метою збереження унікального, найбільшого в Одеській області степового масиву автори статті ще у 2005 році підготували і передали до Держуправління охорони навколишнього природного середовища в Одеській області наукове обґрунтування щодо створення на території полігону регіонального ландшафтного парку «Тарутинський степ». Незважаючи на підтримку ідей щодо необхідності державної охорони тарутинських степів Одеським держуправлінням, тодішньою місцевою адміністрацією, недержавними природоохоронними організаціями, зокрема Українським ботанічним товариством та Українським товариством охорони птахів, розгляд цього питання розтягнувся на роки, і лише у 2012 році, як вже зазначалося, ця територія була включена до природно-заповідного фонду України, але, на жаль, у найнижчому статусі – ландшафтного заказника місцевого значення. З огляду на це, неабияке здивування викликає стаття І.Парнікози та В. Бореяка [PARNIKOZA, BOREYKO, 2012], які вважають намагання надати цій території статусу РЛП такими, що не відповідають реальній ситуації, яка склалася, і наполягають на тому, що саме статус місцевого заказника дозволить ефективніше зберегти природні угруповання. Цих авторів дивує, що Тарутинська райрада, яка довгий час не давала погодження на створення РЛП, згодилася на альтернативну пропозицію – заказник місцевого значення. Немає чому дивуватися, адже більшість існуючих заказників місцевого рівня охороняється лише на папері, оскільки вони не мають ані чітко визначених меж, ані реальної охорони. Тому й запропоновані науковцями режими охорони та природокористування не реалізуються, а території використовуються так, як вигідно їх власникам.

Вважаємо, що створення заказника місцевого значення є дуже важливим, проте лише першим кроком на шляху збереження унікального степового масиву. Відновити

та зберегти зональні степові угруповання на даній території можливо лише за умови впровадження науково-обґрунтованих заходів впливу на хід демутаційних сукцесій, у тому числі шляхом проведення відповідних созотехнічних та біотехнічних заходів. В ландшафтному заказнику місцевого значення для здійснення всього цього немає ні економічних, ні юридичних передумов.

Таким чином, з огляду на унікальність і виняткову цінність степових екосистем для регіону з надмірно порушеним природним рослинним покривом, є очевидною необхідність надати цій природно-заповідній території статус регіонального ландшафтного парку і розширити її за рахунок розораних ділянок колишнього полігону – з подальшою їх екологічною реставрацією. Крім того, при розгляді питання щодо охорони цієї природної території необхідно врахувати її значення для розбудови екомережі степової зони. Це єдина збережена ділянка цілинних Буджакських степів, що є осередком існування низки раритетних видів, занесених до Червоної книги України, та угруповань, занесених до Зеленої книги України. Тарутинський степ відповідає критеріям, за якими цій території необхідно надати статус ключової території регіонального рівня. [DUBYNA, VAKARENKO, USTYMENKO, 2007]. Вона є важливою ланкою для розбудови Всеєвропейської екомережі, так як річково-долинними екокоридорами поєднується з Чорноморсько-Азовським широтним екокоридором міжнародного рівня на півдні та з екомережею Республіки Молдова на півночі [ANDREEV et al., 2002].

References

- ANDREEV A., GORBUNENKO P., KAZANTEVA O., MUNTEANU A., NEGRU A., TROMBITKI I., COCA M., SLRODOEV G. et al. (2002). Concept of National Ecological Network of Republic of Moldova. / Ed. By Biotica Ecological Society and Regional Ecological Centre of Moldova. 70 p.
- CHERVONA Knyha Ukrainy (2009). Roslynnyy svit. Za red. Ya.P. Didukha. K.: Hlobalkonsaltnh. 900 p. [ЧЕРВОНА книга України (2009). Рослинний світ /За ред. Я.П. Дідуха. К.: Глобалконсалтинг. 900 с.]
- DUBYNA D.V., VAKARENKO L.P., USTYMENKO P.M. (2007). *Chornomors'k. botan. z.*, **3** (2): 70-87. [ДУБИНА Д.В., ВАКАРЕНКО Л.П., УСТИМЕНКО П.М. (2007). Екомережа південної Бессарабії. *Чорноморськ. ботан. ж.*, **3** (2): 70-87]
- DZYBOV D.S., LAPENKO N.G. (2003). Zonalnyie i vtorichnyie borodachevyie stepi Stavropolya. Stavropol: GUP SK «Stavropolskaya kraevaya tipografiya». 224 p. [ДЗЫБОВ Д.С., ЛАПЕНКО Н.Г. (2003). Зональные и вторичные бородачевые степи Ставрополя. Ставрополь: ГУП СК «Ставропольская краевая типография». 224 с.]
- НЕОБОТАНИЧНЕ районування Української РСР (1977). К.: Nauk. dumka. 304 p. [ГЕОБОТАНИЧНЕ районування Української РСР (1977). К.: Nauk. dumka. 304 с.]
- PARNIKOZA I., BOREYKO V. (2012). *Stepnoy byulleten. Leto 2012*, **35**: 14-16. [ПАРНИКОЗА И., БОРЕЙКО В. (2012). Один из крупнейших фрагментов понто-каспийских равнинных степей взят под охрану в Украине. *Степной бюллетень. Лето 2012*, **35**: 14-16]
- PARNIKOZA I.YU. (2008). *Nauk. svit*, **2**: 13-15. [ПАРНИКОЗА И. Ю. (2008). Як зберегти український степ? *Нauк. свit*, **2**: 13-15]
- PERT B.K. (2008). *Stepnoy byulleten. Osen 2008*, **25**: 5-9. [ПЕРТ Б. К (2008). Стратегии сохранения травяных экосистем умеренного пояса. *Степной бюллетень. Осень 2008*, **25**: 5-9]
- SHIFFERS E.V. (1953). Rastitelnost Severnogo Kavkaza i ego prirodnyie kormovyyie ugodya. M.-L.: Izd-vo AN SSSR. 399 p. [ШИФФЕРС Е.В. (1953). Растительность Северного Кавказа и его природные кормовые угодья. М.-Л.: Изд-во АН СССР. 399 с.]
- ТКАЧЕНКО V.S. (2003). Stepy Ukrainy: suchasne i maybutnye. Zberezhennya stepiv Ukrainy. Kyiv: Akadempriodyka: 15-25. [ТКАЧЕНКО В.С. (2003). Степи України: сучасне і майбутнє. Збереження степів України. Київ: Академперіодика: 15-25]
- VAKARENKO L.P., MOSYAKIN S.L. (1999). Kharakterystyka roslynnoho pokryvu proponovanoho rehionalnoho landshaftnoho parku "Nadberdyanskyu step" Metoda. Zb. naukovykh prats "Faltsfeynivski chytannya Kherson: Aylant. **3**: 27-29. [ВАКАРЕНКО Л.П., МОСЯКІН С.Л. (1999). Характеристика рослинного покриву пропонованого регіонального ландшафтного парку "Надбердянський степ" Метода. Зб. наукових праць "Фальцфейнівські читання" Херсон: Айлант. **3**: 27-29]

- VASYLYEVA T.V., KOVALENKO S.H. (2003). Konspekt flory pivdennoyi Bessarabiyi. Odesa.: Vydavinform. 250 p. [ВАСИЛЬЄВА Т.В., КОВАЛЕНКО С.Г. (2003). Конспект флори південної Бессарабії. Одеса.: Видавінформ. 250 с.]
- YAROSHENKO P.L. (1961). Neobotanika. L.: Yzd-vo AN SRSR. 263 p. [ЯРОШЕНКО П.Л. (1961). Геоботаніка. Л.: Изд-во АН СРСР. 263 с.]
- ZELENA Кпуна Україну. (2009). Pid ah. red. Ya.P. Didukha. K.: Alterpres. 448 p. [ЗЕЛЕНА КНИГА УКРАЇНИ. (2009). Під аг. ред. Я.П. Дідуха. К.: Альтерпрес. 448 с.]

Рекомендує до друку
В.В. Шаповал

Отримано 06.02.2013 р.

Адреса авторів:

*Л.П.Вакаренко
Д.В. Дубина
Інститут ботаніки
ім. М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2,
Київ, 01601
Україна
E-mail: geobot@ukr.net*

Authors' address:

*L.P. Vakarenko
D.V. Dubyna
M.G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine,
2 Tereshchenkivska str.
Kyiv 01601
Ukraine
E-mail: geobot@ukr.net*